

Kontinuá slovenských a českých vzťahov

VIERA ŽEMBEROVÁ (PREŠOV)

Key Words

Cointinuity, Czech and Slovak relations, change of generations in literary scholaship

Abstract

The author deals with the problem of continuity in Czech – Slovak literary relations seeking not only their roots, but also their modifications and changeability of the new generations of literary researchers. She is convinced that there is the time for a greater detailed analyses.

Pri lineárnom riešení názvu príspevku, teda kde sa pozornosť sústreďí iba na neporušené prepojenia v literárnovednom skúmaní slovenských a českých vzťahov, by stačilo odvolať sa na aktuálny „vzťahový“ výskum Anny Zelenkovej¹ za posledné desaťročia a odpoveď, ako sa v súčasnosti nastupujúca literárnovedná generácia na jednej i druhej strane „vzťahu“ zaujíma, zapája, orientuje sa a vyrovnáva sa s poznaním o vzťahoch dvoch národných literatúr a kultúr po osemdesiatych rokoch 20. storočia, vlastne aký je objektívny „stav“ štúdia o dosahoch a kontinuách v prepojenosti, nadväznosti, systémovom skúmaní, alebo len v pokračovaní metodologicky overeného a efektívneho literárnohistorického výskumu kontaktov medzi slovenskou a českou literatúrou, literárnou vedou a kultúrnou, by práve A. Zelenková a jej z tejto problematiky publikované výstupy boli presvedčivým záberom do nepoznaného, a tak aj nového heuristického materiálu, pretože práve ten sústredila, získala či objavila v národných archívoch. Navyše by práve A. Zelenková bola tým článkom v literárnovednom štúdiu poznávania vzájomného vývinového problému, ktorý by

¹ Za syntézu výskumu, ktorý venovala *Anna Zelenková* slovenským a českým vzťahom v 19. storočí a v prvej polovici 20. storočia považujeme knižnú prácu *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou. Sondy do česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov*. Prvé vydanie. Praha - Nitra: Slovanský ústav AV ČR – Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa 2009. Strán 378. 2009. ISBN 978-80-8094-648-7.

napovedal, že vzťahový výskum sa generačne omladil, že sa v problematike orientuje a metodologicky sa profiluje, preto sa ona a jej generační výskumníci uviedli svojimi výsledkami do odborného vedomia literárnych vedcov a kultúrnych publicistov v českom i slovenskom literárnohistorickom priestore.

Udalosti na prelome osemdesiatych a deväťdesiatych rokov 20. storočia v systéme organizovania literárnovedného výskumu v Čechách a na Slovensku sprevádza objektívna i subjektívna výmena generácií v slovenskej i českej literárnovednej obci, ktorá sa venovala tejto problematike sústredne a koncepcne od polovice 40. rokov 20. storočia². Aj preto sa dá naznačiť, že týmito prirodzenými zmenami navodenými procesom personálnej výmeny v slovenskej a českej literárnej vede od 90. rokov súvisí aj ukončenie etapy poznávania vývinových jedinečností slovenskej a českej literatúry, ktorú dostredivo sprevádza ujasnenie si metodologickej, literár-

² Naposledy sa na spoločnom dialógu stretli v zborníku *Československý literárny kontext*. Zostavil a úvod napísal Karol Rosenbaum. Bratislava – Praha: Slovenský spisovateľ – Československý spisovateľ 1980. V Úvode zostavovateľ napísal toto vymedzenie výskumu vzťahov na konci desaťročia: „Zborník je takto dôkazom úzkej spolupráce československej vedy, ale aj príspevkom k poznaniu vzťahov českej a slovenskej literatúry po roku 1918. .../. Nadväzuje na názory, ktoré o vzťahoch oboch literatúr vyslovili na stránkach Tvorby a Davu poprední predstavitelia, na názory F. X. Šaldu a na iniciatívu plejádý marxistických literárnych kritikov a teoretikov, akými boli Zdeněk Nejedlý a Ladislav Novomeský“ (s.6 - 7). Ku genéze vzťahov v ich historickom priereze, ale s dôrazom na medzivojnové obdobie, sa v zborníku vyjadril Stanislav Šmatlák v článku *Východiská a ciele, Štěpán Vlašín: Přijímání slovenské literatury v českém prostředí v meziválečném období, Hana Kučerová: Vztahy české a slovenské literatury dvacátých a třicátých letech*, pritom to nie sú jediní autori, ktorí sa sústredili na roky medzi prvou a druhou svetovou vojnou, teda na obdobie budovanie prvého spoločného štátu. Práve on, spoločný štát, forma politického a kultúrneho kooperovania, ukončil navonok „nevzajomnosť“ vo vzťahoch českej a slovenskej kultúrnej praxe, vytvoril predstavu nového vývinového stupňa, ktorým sa literárna história vypraví od 18. storočia a 19. storočia do novej vzťahovej – etnickej, politickej, ekonomickej a kultúrnej - reality. Realita však sa nie raz vymykala tomuto želaníu, ako spomína Frank Wollman v rozhovore s Annou Zelenkovou: *Můj život mezi vědou a uměním*. In: *Kontexty literární vědy II*. Editor Oldřich Richterek. Ústí nad Orlicí: Ořtis 2009, s. 23 – 36. K Frankovi Wollmanovi sa A. Zelenková vrátila v knižnej práci *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou* v časti *Frank Wollman a Slovensko s podtitulom Vedecká a kultúrna osobnosť česko-slovenského kontextu*, sa. 261 – 310.

nohistorickej a komparatívnej koncepcie skúmania českej a slovenskej literatúry v bilaterálnom priestore³ i v medziliterárnom priestore⁴.

Za odpoveď na to, ako sa v literárnej vede konajú návraty k slovenským a českým literárnym vzťahom od roku 1993, by boli odkazy na iniciatívu Slezskej univerzity od raných deväťdesiatych rokov a na systémove vyrovnávanie sa s problémom, ako ho chápe Slavistická spoločnosť Franka Wollmana a Ústavu slavistiky na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity, kde sa výročne konajú medzinárodné dialógy pod egidou Brněnské texty k slovákistice od roku 1999⁵.

Počínajúc, raz ideologicky a inokedy osvetovo-kultúrne prijímaná a využívaná kollárovská téza o slovanskej vzájomnosti v dejinách slovenskej a českej literatúry, otvárajú sa rozličné – nie vždy kultúrne a voči

³ *Karol Rosenbaum: Vzťahy slovenskej a českej literatúry 19. a 20. storočia. Koncepcie a riešenia.* Prvé vydanie. Bratislava: Obzor 1989. Vo výklade vývinového procesu konštituovania slovenskej literatúry si vzťah slovenskej a českej literatúry všima *Andrej Mráz v Dejínach slovenskej literatúry.* In: Slovenská vlastiveda V.1. Bratislava: SAVaU 1948. Napokon od konca 40. rokov 20. storočia z postu univerzitného pedagóga organizuje A. Mráz návrat k sústrednému materiálu a formuje heuristicky podloženú historickú koncepciu v novom výskume slovenských a českých vzťahov, spomedzi jeho študentov sa tejto problematike neskôr venujú Karol Rosenbaum, Edmund Hleba, Stanislav Šmatlák, Pavol Petrus, Miloš Tomčín a ďalší pracovníci slovenskej literárnej vedy. Vzťah slovenskej a českej vzájomnosti vymedzený do funkcií naznačil v kapitole Slovensko-české literárne vzťahy v druhej polovici 19. storočia (s. 172 - 195) *Stanislav Šmatlák: Dejiny slovenskej literatúry II (19. storočie a prvá polovica 20. storočia).* Bratislava: Národné literárne centrum 1999. V tejto súvislosti si pozornosť vyžaduje aj práca *Cyrila Krausa: Začiatky slovenskej kritiky. Literárna kritika v slovenskom klasicizme a romantizme.* Bratislava: Veda 1991, kde sa pozornosť venuje jazyku, žánru a metóde vzájomného poznávania umeleckej tvorby, autenticite artefaktov označovaných za komponenty národnej literatúry v danej kultúrnej a literárnej „dobe“.

⁴ *Dionýz 'Durišin a kolektív: Osobitné medziliterárne spoločenstvá.* Ide o cyklus zborníkov s tematickým vymedzením, zväzok I.(Bratislava: Veda 1987) až -VI. zväzok (Bratislava: Ústav svetovej literatúry 1993).

Dionýz Ďurišin: Čo je svetová literatúra? Bratislava: Obzor 1992.

Dionýz Ďurišin: Teória medziliterárneho procesu. Bratislava: Tatran 1995.

⁵ Na tenzijné podnety prieskumy slovenských a českých vzťahov, ktoré by prienikovo vstupovali nielen do historického, ale predovšetkým metodologického a terminologického. stále rozovretého dialógu dvoch zosúladených a po roku 1993 emancipovaných do priestoru osobitých literatúr v súbore svetová literatúra upozornil a výskum ďalej inicioval zborník *Česko-slovenská vzájomnosť a nevzájomnosť.* Editori Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Brno: Filozofická fakulta Masarykovej univerzity 2000.

umeniu nasmerované – diskusie o genéze, vývine, odlišnostiach, súzvučnostiach vo vzájomných vzťahoch, ďalej o forme a obsahu kontaktov, zosúladení, či o identite slovenskej a českej literatúry, čo spôsobujú historické osobitosti vývinu národných jazykov, problém „jazykovej odluky“ a genéze slovenského národného a literárneho jazyka, historický rozmer formovania národnej identity, systém národného života a inštitúcie na jeho realizáciu. Tomuto súboru vývinových reálií sa venuje s heuristickou zanietenosťou a serióznou znalosťou materiálu, ale predovšetkým dostupných vývinových súvislostí známych z literárnovedného a spoločenskovedného výskumu práve Anna Zelenková v rovnomennej kapitole *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou česko-slovenských a slovensko-českých literárnych vzťahov*, ktorú rozložila do výkladu *Metodologických reflexií a východísk* a do časti *Literárnohistorické reflexie a sondy*. Tie koncentrujú autorkinu zásluhnú rekonštrukciu „knižných slovacík v českom prostredí na prelome 19. a 20. storočia“⁶. Práve táto línia mozaikovo prepojeného vydávania tlačí v preklade zo slovenčiny do češtiny, či o slovenskom kontexte v českom kultúrnom pohybe sledovaná v spoločenskom, politickom a dejinnom čase, v národných a kultúrnych priestoroch a spoločenských, v spleti nie vždy žičlivých a účinných personálnych záujmov, možností, vzťahov, nadšenia, ekonomických predpokladov, ale aj osobných až univerzálnych následkov a dôsledkov, ukáže „zvnútra“ deje, pohyby, procesy a ich zvraty, čo už syntézy nezachytia v ich jedinečnosti, ale znova len ako následok zovšeobecneného pohybu a rozhodnutia. Skutočnosť, že A. Zelenková umožnila v časovej, personálnej a organizačnej mozaike sledovať odklonenú a len v problematike či výskume zanietencami sledovanú „tvár“ českých a slovenských kultúrnych vzťahov ako interpersonálne dejiny utvárané nie raz iba z „detailov“, nechala prehovoríť fakty aj odkazy a aktualizovala citovaním názorov zdôvodnenia konkrétnych postojov voči národu, autorovi, problému. Vklad oživeného personalizovaného postoja do českých a slovenských literárnych vzťahov im pridáva tak okamih dramatickosti, ale aj príťaž zložitosti emancipačné úsilie, veď tie ich latentne sprevádzajú a majú spravidla singulárny pôvod či motiváciu.

Literárna historička Anna Zelenková svojou výskumnou prácou, tak užitočnou pre českú aj slovenskú literárnu vedu, pre časť venovanú českým a slovenským literárnym a kultúrnym vzťahom, iniciuje svojou kniž-

⁶ Anna Zelenková, tamže, s. 15 – 123. Knižné vydania slovacík v českom kultúrnom a vydavateľskom prostredí spracovávala A. Zelenková aj za spolupráce s Milanom Pokorným a publikovali ich v brnianskych zborníkoch, ktoré sú venované slovakistike, pozri A. Zelenková: *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou*, s. 43, poznámka pod čiarou č. 1.

nou prácou predovšetkým podnet na aj ich budúcnosť a perspektívu, ak má vzájomný poznávací dialóg pretrvávať ako konštruktívny a nie iba reminiscenčný. To, čo literárna história spracovala v syntézach dejín národných literatúr a vzájomných vzťahov, či druhových alebo personálnych monografiách, napokon práve toto tvorí „istotu“ pritom nie raz overenú a dotváranú doterajšími výskumami, lenže – a to A. Zelenková vkladá do perspektívy tejto bilaterálnej „témy“ – sú aj jej podnety na „nové“, teda predovšetkým heuristické otváranie „starých“ a „spracovaných“ fondov, súborov, odkazov, písomných „pozostalostí“ naprieč dostupnými archívnymi fondami.

Sama to urobila a overila si efektívnosť takto zvoleného postupu. Raz pri cestopiseckej spisby z polovice 19. storočia⁷, neskôr pri sledovaní roly ženskej spisby a kultúrnej aktivity na Slovensku v 19. storočí⁸ a pri výklade súvislostí a pri odlišnostiach koncipovania národnej kultúrnej identity medzi Ludovítom Štúrom a Samom Czambelom⁹.

⁷ *Tri cestopisy zo Slovenska z rokov 1843 – 1848 (Česko-slovenské vzťahy očami českých a moravských národných buditeľov v období kodifikácie spisovnej slovenčiny)*, s. 127 - 156. Pozornosť na cestách a zápisoch o nich k slovenským bratom patrí Janovi Halceletovi, Vilémovi Dušanovi Lamblovi a Františkovi Ladislavovi Riegrovi. Ich cesty na Slovensko sú doplnením bielych miest, ale aj overením si ukotveného uhla záujmu českých vzdelancov a ich vzťahu k emancipujúcemu sa slovenskému národnému a kultúrnemu prostrediu.

⁸ *K začiatkom slovenskej ženskej literatúry v almanachu Nitra (Johana Miloslava Lehocká a česko-slovenský kontext v 40. rokoch 19. storočia)*, s. 157 – 204. Naisto má význam sledovať túto personálnu a rodovú líniu v dobovej kultúrnej tlači, ak pre iné nie, tak aj preto, že sa objasňuje genéza vzniku autorského podložia pre dobovú kultúrnu prax a emancipuje sa tvorba slovenských „spisovateľiek“ vo významných slovenských tlačiach 19. a na začiatku 20. storočia voči ich českým tvorivým kolegiám, ich vzájomné spojenia sú preukázateľné práve prostredníctvom uchovaných dokumentov o ich osobných kontaktoch alebo vo vedomostiach o ich vzájomnej prítomnosti v literárnom živote. V práci *Medzi vzájomnosťou a nevzájomnosťou* autorka zverejňuje nepoznané torzo z rukopisu Krčméryho románu *A ešte letiace tiene* a ďalšie torzo, text *Vajanský* sa sústreďuje na vzťah S. H. Vajanského k T. G. Masarykovi a na prepojenosť Prahy, Slovákov a T. G. Masaryka. A. Zelenková ho geneologicky vymedzuje takto: „*Krčméry vytvoril do Vajanskom špecifickú textovú koláž, v ktorej sa prelína osobného komentára s dokumentárnymi, faktografickými vsuvkami. Výklad je tak doplnený kontrastmi, aforizmami, asociáciami a prekvapujúcimi analógiami, ktoré vytvárajú určité napätie medzi historickým a estetickým aspektom textu*“, s. 330.

⁹ *Nevzájomnosť v česko-slovenských vzťahoch ako prvok „vzájomnej inakosti“ (Ludovít Štúr a Samo Czambel)*, rozloženaj do samostatných príspevkov „na margo spisu“ L. Štúra *Slovanstvo a svet budúcnosti*, s. 206 – 226, a pozornosť

Výber problémov z „romantického“ 19. storočia a „realistického“ polstoročia v 20. storočí, lebo ony sa stali tematickou mozaikou problému české a slovenské literárne vzťahy Anny Zelenkovej, nenechávajú na pochybách o tom, že jej metodologický prístup vychádza z ustáleného a navrstvovaného literárnohistorického štúdia vzťahov, ktorý rešpektuje a nanovo ho neotvára, skôr sumarizuje a keď má ďalší komponent do mozaiky, tak ho zverejní a hľadá vnútorné väzby. No na čom jej záleží, lebo to je spomínaný vklad od budúcnosti výskumu a jeho témy, je horizontálne rozširovanie personálneho podložia dejinných „vzťahov“ a vertikálne otváranie filozofických, ideologických, estetických postojov relevantných dejinných osobností, ktoré neboli a podľa všetkého sa ani nepresunú do epicentra „vzťahov“. Pritom bez nich by pohyb v literárnohistorickom štúdiu a pri precizovaní detailov z narezaní na „problém“ vo vzťahoch a personálnych i generačných postojoch nemal význam ohnivka v reťazi. Popri návratoch k Frankovi a Slavomírovi Wollmanovcom, sú tými vetikálami získané rukopisy Štefana Krčméryho¹⁰ a korešpondencia medzi ním a T. G. Masarykom¹¹.

Pri zaznamenávaní literárnovednej a sociokultúrnej kontinuity vo výskume českých a slovenských literárnych a kultúrnych vzťahov treba konštatovať, že kontinuita latentne jestvuje, hoci má v súčasnom literárnovednom výskume inú pozíciu, iné poslanie a novú generačnú vlnu pracovníkov. A to znamená i to, že si (individuálne) nachádzajú „svoje“ a „nové“ dostredivé miesta vo výskume jestvujúceho literárnovedného „celku“ štúdia českých a slovenských vzťahov, ale aj v jednotlivostiach. Vlastne práve tam, lebo nové jednotlivosti rozširujú a prehľbujú kontext v jeho čase i priestore, v personálnom vystužení i v problémových nejasnostiach, to ony môže pri nachádzaní súvislostí upresňovať mozaiku tohto osobitého literárneho, kultúrneho, národného, historického a politologického javu zvnútra, prostredníctvom nového a neznámeho, náhodne získaného, alebo náročne vyhladávaného materiálu spravidla v archívnom prostredí.

sa venuje aj Czambelovej práci *Minulost, přítomnost a budoucnost česko-slovenské národní jednoty*, s. 226 - 240.

¹⁰ Anna Zelenková spracovala získaný rukopisný materiál Štefana Krčméryho a svoj literárnovedný výklad i komentár do knižnej práce, ktorá sa stretla so zaslúženým odborným záujmom *Slovenská prozódia a verzifikácia v rukopise Štefana Krčméryho* (1935). Praha: Slovanský ústav – Euroslavica 2006, čím sa rozvinul ďalší záber do poznaného Krčméryho estetického chápania umeleckej tvorby, jeho vzťah k folklórnej tvorbe, ale aj vzťahu k ďalším umeniam.

¹¹ Blok v knižnej práci *Medzi vzájomnosťou a nezájomnosťou: Neznáme rukopisy Štefana Krčméryho v pozostalosti T. G. Masaryka*, s. 311 -342.

Po vývinových plochách pravdepodobne prichádza čas na detail a jeho zapojenie do vývinovej siete národných literatúr a prepojenie medzi nimi buď v česko-slovenskom kontexte posledného storočia, alebo vo svetovej literatúre¹² posledných desaťročí.

¹² Vymedzovanie pojmu svetová literatúra má svoje terminologické predpoklady. Slavomír Wollman ju upresňuje dostredivo: „*Chápání světové literatury jako genetického systému pozůstávajícího z děl, která překročila místní a národní rámec svými mezinárodními korelacemi a dostávají se do světového povědomí prostřednictvím naadnárodních subsystémů, mítovaných jazykovou a etnickou příbuzností, kulturní symbiózou apod, tedy jako jistého systému, překonávajícího představu světové literatury, jako Panteonu nejhodnotnějších děl*“. In: *Můj život mezi vědou a uměním (k 85. narozeninám). Rozhovor s prof. S. Wollmanem připravila Anna Zelenková. Kontexty literární vědy II.* Editor Oldřich Richterek. Ústí nad Orlicí: Oftis2009, s. 26. Dionýz Ďurišin v práci *Čo je svetová literatúra? Bratislava: Obzor 1992* termín objasňuje zas horizontálne a globalizujúco: „*Svetová literatúra je jav, ktorý tak či onak nedokáže obšahnuť vrchol poznávacích možností, hoci sa k nemu približuje a usiluje s ňou. Preto, lebo má svetovej literatúry hraničí s absolútnom a nekonečnom, a tak sa nepriamo i priamo dotýka hierarchicky najvyššej veličiny nášho vedomia, ktorú v tomto zmysle pokladáme za reálnu, aj keď vzdialený cieľ nášho úsilia*“, s. 10.

